

”Új fényt a nemzetnek” – Döbrentei Gábor reflexiói az Erdélyi Muzéum hasábjain

© **Hüber Gabriella Margit**
Pécsi Tudományegyetem, Pécs
huber.gabriella1986@gmail.com

Az 1870-es évek előtti magyar elméleti pedagógiai irodalom kapcsán több kutató is azon az állásponton volt, miszerint hazánk nem rendelkezett a neveléstudomány területén eredeti magyar művekkel, az utánzás és a kompiláció vádjával illeték a megjelent hazai írásokat (Fehér, 1999). Jelen tanulmányban arra törekszem, hogy a XIX. század eleji folyóirat, az Erdélyi Muzéum tükrében bemutassam a szerkesztő, Döbrentei Gábor a periodikában megjelent reflektáló értekezéseit, melyek bizonyítékkal szolgálnak arra, hogy a korszak pedagógiai gondolkodói igyekeztek saját gondolataikkal a hazai nevelésügy helyzetét előmozdítani, és nem csupán interpretálták a külföldi tudósok nézeteit. Döbrentei a folyóiratban megjelent nevelési relevanciával rendelkező tanulmányokra tett kritikai észrevételeket, melyek külön értekezés formájában jelentek meg az Erdélyi Muzéum oldalain. A következőkben röviden kitérek Döbrentei Gábor életútjára, munkásságára, az Erdélyi Muzéum létrejöttére, majd bemutatok két reflektáló értekezést, melyeket a szerkesztő a pedagógiai témájú tanulmányokhoz írt. Ezek után Döbrentei nemzeti nevelés témájában megírt tanulmánya kerül elemzésre, legvégül pedig a záró gondolatok összegzik a szerkesztő értekezéseinek értékeit, hatását.

Döbrentei Gábor életútja, munkássága

Döbrentei Gábor születésének pontos dátuma bizonytalan, azonban nagy valószínűséggel 1785. december 5-én látta meg a napvilágot Nagyszőlősen. Családja régi dunántúli família, apja evangélikus lelkész volt. Tanulmányait Pápán, majd Sopronban végezte, már fiatal korában érdekelődni kezdett a költészet és az írás iránt. Az akkori irodalmi élet Sopronban jó hatással volt rá, barátai és tanárai között több kiváló író is akadt, akiktől sok segítséget kapott. Korán részesévé vált a magyar nyelv és irodalom ügyéért folytatott harcnak, az 1790-ben Kiss János által alapított „Magyar Társaság” könyvtárosa, majd titkára lett. A társaság volt első költői szárnypróbálgatásainak is a színhelye. A levelezése Kis Jánossal és Kazinczy Ferencsel szintén nagy befolyással volt pályafutására. Az évek során több városba is eljutott, többek között Pestre, Bécsbe, Wittenbergbe, Lipcsébe, ahol neves tudósok társaságát élvezve, széles körű műveltségre tett szert, eközben a francia, olasz, és angol nyelvtudását is fejlesztette. Több elismerésben is részesült, 1817-ben Hunyad megye táblabírójává nevezték ki, Cserei Miklós 1818-ban ezüst érdempénzt adományozott a tiszteletére. Egy ideig Marosvásárhelyen maradt, majd Pesten telepedett le. A színházügy is közel állt szívéhez, így magyar színdarabok fordításával, átdolgozásával is sokat foglalkozott. 1823-ban egy időre Bécsbe költözött, ahol több befolyásos emberrel is konzultált a kormányból. Szoros barátsága megromlott Kazinczyval ugyanis Kazinczy is pályázott volna az akadémiai titoknokságra, melyet végül Döbrentei kapott meg, ezek után azonban irodalmi körökben nem alakultak jól dolgai (Szinnyei, 1893). Ehhez köthető a kor egyik nagy vitája a Conversation –

Lexikon – pernében ismertté vált konfliktus Döbrentei és Kazinczy, illetve Kisfaludi köre között. Döbrentei Gábor szerkesztette a tizenkét kötetes *Közhasznú Esmeretek Tára* című művet, mely a legelső lexikonigényű próbálkozás volt. Kazinczy és Kisfaludi köre nyíltan bírálta a művet, melynek állítólagos oka, hogy Döbrentei kihagyta az „aurórasokat” a munkálatokból (Bartusz-Dobosi, 2010). 1834-ben kinevezték tartományi albiztossá, és lemondott a titoknokságról, majd a színházügy felé fordult. 1841 januárjától kerületében főbiztos és 1844-ben királyi tanácsos lett. 1851. március 28-án halt meg, Toldy Ferenc tartotta a gyászbeszédet a Magyar Tudományos Akadémián (Szinnyei, 1893).

Az Erdélyi Muzéum létrejötte

Az 1814-ben útjára indult Erdélyi Múzeum története egészen 1803-ig vezethető vissza, mikor több erdélyi főúr összefogott annak érdekében, hogy egy magyar nyelvű lapot adjanak ki. *Diarium Hungaricum* cím alatt szeretett volna gróf Teleki Ferencz és Pál, gróf Bethlen Imre, báró Bánffy Dénes és József, báró Jósika János és Cserey Miklós postadíjmentesen egy hírlapot megjelentetni, azonban tervük anyagi okok miatt nem kerülhetett megvalósításra, mivel akkoriban minden újságnak, diariumnak és időszaki iratnak postadíjat kellett fizetni. Néhány év múlva kísérlet indult egy magyar-német nyelvű lap megindítására, de az erdélyi magyarságnak nem volt szüksége ilyen kettős nyelvű lapra. Ekkoriban a Napóleoni hadjárat lekötötte az emberek figyelmét, nem sokan szenteltek időt az olvasásra, de aki mégis szeretett volna, annak lehetősége nyílt a *Kurir és Hazai Tudósítások* című magyar lapokból tájékozódni.

A változást Döbrentei Gábor Kolozsvárra való letelepedése hozta, aki mindent megtett annak érdekében, hogy egy ismeretterjesztő lapot elindítson. A pénz hiánya azonban nehezítette helyzetét. Döbrentei 1810 júliusában egy már kész tervezettel fordult Nagy-Ajtai Cserey Farkashoz, aki saját költségén kinyomtatta, majd továbbította a főurakhoz, akik közül néhányan a későbbiekben is hozzájárultak a lap fedezetéhez. 1814-ben megjelent az Erdélyi Múzeum, egy 181 lapos füzet formájában. A folyóirat négy éves fennállása alatt tíz füzetet adott ki, majd 1818-ban az egyre súlyosabbá váló gazdasági válság következtében anyagi okok miatt megszűnt (Ürmössi, 1897).

Döbrentei értekezései az Erdélyi Múzeum hasábjain

Reflektálás az ókori nevelést bemutató tanulmányokra

Az Erdélyi Múzeum első neveléstörténeti témájú cikke, az 1816. évi V. füzetben jelent meg, és az ókori népek nevelésügyét mutatja be. A következő füzet legelején található a folytatása, így ezzel együtt kerül elemzésre. Az író Szász Mózes, akinek értekezése is az ókori népek neveléséről szól. Alapjait Molnár János jezsuita szerzetes 1776-ban megjelent munkája képezi, de nyelvezete könnyebben érthető, mint 18. századi elődjéé, ami az első magyar nyelven íródott egyetemes neveléstörténeti összegzésnek tekinthető (Fehér, 1999). Molnár János tanulmánya nem kívánt állást foglalni egyik nevelési elv mellett vagy ellen sem, inkább az ismertetést tűzte ki céljául. Szász Mózes sem reflektál túlzottan sokat az egyes nemzetek nevelési szokásaira. Külön pontokba

foglalva elemezte az egyiptomiak, perzsák, görögök, legvégül pedig a rómaiak neveléstörténetét (Szász, 1816).

Döbrentei Gábor az ókori nevelést taglaló két cikk folytatásaképpen „*Ezen nevelések módjaira tett némelly megjegyzések*” címmel közzétett egy reflektálást, mely egyfajta kiegészítésként szolgál Szász tanulmányához. Kritikai észrevételeket fogalmaznak meg a megjegyzések, illetve az akkori nevelés szempontjából saját korára nézve összehasonlító gondolatokat is találunk. Már az elején egy kérdést szegez a régiek nevelését tekintve, ami azt firtatja, hogy milyen mértékben érte el célját? Három olyan elv kerül felsorolásra, melyet egyértelműen preferál a cikk írója, ezek a következők: a nevelés princípiumokra való felosztása, mely során figyelembe vették, hogy az állam alkotmányához alkalmazkodjanak, az állam életük végéig vigyázott polgárait, és harmadikként pedig a vallás cselekvésorientáltsága nyerte el a szerző elismerését. Ahogyan Szász, úgy a szerkesztő is nemzetenként veszi sorba a nevelési jellemzőket (Döbrentei, 1817a).

Az a tény, hogy a szerző témájául nem korának nevelési eszméiből választott, nem von le a közvetített pedagógiai eszmék értékéből, hiszen a tudósok a már említett ókori neveléshez való gyakori visszatekintése több nevelési elv alapját is képezte a korban. Ezeket az értékeket Döbrentei Gábor a cikkhez fűzött megjegyzései is mutatják, melyekben kiemeli azokat a nevelési eszközöket, amiket saját korának is javasol. Célravezető lenne tehát a 19. század nevelésügyében is, ha a nevelést princípiumok alapján osztanák fel. A mértékletesség betartása továbbra is hasznosnak bizonyul, és az a bizonyos arany középút sem veszít érvényességéből, melyet az elme és a test művelésének arányára nézve érdemes megtalálni. Nem utolsósorban az idősek iránti tisztelet megtartása is fontos marad (Döbrentei, 1817a).

Reflektálás a köznevelés mellett

A köznevelés és a házi nevelés összehasonlítása képezi Szilágyi Ferenc cikkének alapját, melyet szintén a VI. füzetben adtak ki. Szilágyi tanulmányában öt nagy területet különít el; a történelmi tapasztalás, vagyis a történelem, az iskola, a tanító, a tanulás módja és a fenntartás, melyek teret adnak arra, hogy a két nevelési módszer (köz és házi nevelés) sajátosságai összevetésre kerüljenek (Szilágyi, 1817).

Az írás alatt megtalálható Döbrentei személyes reflexiója. Úgy véli, eljött az ideje, hogy végre mindenki kifejtse a témáról vallott nézeteit, hiszen „*nálunk, köztünk, egy megfoghatatlan hidegség van minden olyan iránt, a' mi a' köz-Jónak, a' Tudományok' terjesztésének elmozdítására tárgyaz*” (Döbrentei, 1817b:137). Egyik kritikája, hogy a fiataloknak sok olyan tárgyat kell tanulniuk, mely nem válik hasznukra, felesleges számukra. Másrészt a külföld utánzását emeli ki, „*ki hízkelkedhetik azzal magának, hogy Nemzetünk közt már cultura van? Az, inkább csak felső lehabzása a' külföldinek. 'S nem nálunk eredett, nem itten tenyésző kútfőből jövé*” (Döbrentei, 1817b:139). Németországot említi követendő példaként, ahol az ország kultúrájának fejlődését véleménye szerint az segíti elő, hogy törődnek az oktatásügy problémáival, igyekeznek fejleszteni azt és a reformokat megvalósítani. Míg hazánkban nem jelentek meg munkák a nevelésről, a tanítók nem készítettek jó iskolai könyveket (Döbrentei, 1817b). Magyarországon a 17. és 18. században nagyon kevés számú neveléstörténeti írás jelent meg, ez ugyanígy érvényes a 19. század első felére is, de a század második felében már sokkal termékenyebb volt a neveléstörténeti irodalom (Gazda & Mészáros, 1985).

A tanulmány egyértelműen a köznevelést ajánlja, mint a minden szempontból legmegfelelőbb nevelési formát. Egyik legnagyobb előnye a házi neveléssel szemben,

hogy nemcsak tudományokban jártas ifjakat képez, hanem ezzel együtt polgárokat is, akik a társadalom hasznos tagjaivá válhatnak. Döbrentei „kritikája az akkori iskolarendszer kemény bírálata, egyszersmind első kritikája az 1795 után meginduló magyar nyelvű sajtóban” (Fenyő, 1976:31). A köznevelés melletti gyakori érvelés a folyóirat hasábjain beigazolja, hogy az Erdélyi Muzéum írásai is részét képezték annak, hogy a későbbiekben ez a típusú oktatás előtérbe került.

A nemzeti nevelés eszméjének kibontakozása Döbrentei tanulmányában

A következő értekezést Döbrentei Gábor „mélt. Cserneki és Tárközi Gróf Dessewffy József Úrhoz” címezte, melyet a VIII. füzetben adtak közre. Döbrentei művében erőteljesen érezhető a nemzeti nevelés gondolatának megjelenése. Tény, hogy a nemzeti nevelésügyért vívott harc igazából a reformkorban teljesedett ki, de megfigyelhető volt már a felvilágosodás eszme körén belül is, ahogy ezt Döbrentei értekezése is bizonyítja. Tisztázni kell azonban, hogy mit értünk pontosan nemzeti nevelés alatt. A polgári forradalom előtti időkben, írók, költők, reformpolitikusok és pedagógusok voltak a központi figurái ezeknek a törekvéseknek. A nemzeti kultúra és a nemzeti nevelésügy fejlesztését igyekeztek alkotásaikban hirdetni. Tény, hogy nem értettek mindenben egyet. Eszmei, világnézeti különbségek, olykor elvi ellentétek is megfigyelhetőek voltak a korabeli nemzeti nevelésügyről alkotott véleményeikben, de egy dolog közös volt célkitűzéseikben. Mindannyian egyetértettek a nemzeti előrehaladás szükségességével (Bajkó, 1969).

Ennek az előrehaladásnak a megteremtésében fontos szerepe volt a kor folyóiratainak és hírlapjainak, hiszen egyfajta közvetítő eszközként működtek. Ezt igazolja a nemzeti nevelés eszméjének kibontakozása Döbrentei értekezésében, ahol a két eszmei érték, a műveltség és hazaszeretet pillérjére építette fel központi gondolatait. A kutatás céljának pedagógiai relevanciájából adódóan, a műveltséget előtérbe helyező rész elemzése kerül a központba. A szerző nem nevezi nevén, de burkoltan söpredék néven illeti azokat, akik kigúnyolják a nemzetet védőket. Hangsúlyozza a tudományok és művészetek fontosságát. Mindig úgy kell cselekedni, hogy az a haza érdekeit szolgálja, még ha ez néha áldozatokkal is jár. Terjeszteni kell azokat a tudományokat, melyek az ész uralkodásra hozzák. A haza művelődésében részt venni fontos, és dicséretes. Véleménye szerint ez az élet legszebb célja, továbbá azon az állásponton van, hogy a legnagyobb öröm egy még műveletlen nemzetet a művelődés irányába terelni (Döbrentei, 1817c).

Ennek a terelésnek a megindulása nem egyszerű feladat, mivel eleinte csak kevesen vállalkoznak arra, hogy felszólaljanak az ügy érdekében, de akik szerették volna kifejezni véleményüket, azoknak az Erdélyi Muzéum igyekezett teret adni. Ebben a szellemben íródott többek között Kis János *Elegyes tárgyokról gondolatok* című dolgozata, melyben kifejti, hogy szeretni kell a hazát, annak nyelvét, erkölceit, törvényeit, jussait és szabadságait. „Egyszóval a nemzet által alkotott országnak boldogságát és dicsőségét olyan közös és elidegeníthetetlen javainak tartja, melyeknek utolsó csepp vérig való védelmezésére magát kötelesnek ismeri” (Ürmössy, 1897:464). Ezen kívül érdemes megemlíteni Döbrentei anyanyelvünk védelmében íródott cikkét, mely *Az anyai nyelven való írás szükséges voltának megbizonyítása* címet viseli. A szerző a latin nyelv használata ellen érvel, és a magyar nyelv szükségességét hangsúlyozza. Külföldi példákkal bizonyítja, hogy a nemzeti előrehaladás feltétele, az anyanyelv használata (Ürmössy, 1897).

Visszatérve az elemzés alatt álló cikkekre, ismét előkerülnek az ókor példái a műveltség előnyeivel kapcsolatban, azonban Döbrentei kihangsúlyozza, hogy nem

akar más nemzetek példáival dobálózni, hiszen azzal csak a gyengéket támogatná. Kiemeli az anyanyelv szépségeit, ami álláspontja szerint összehozza az embereket, egyfajta kapocsként működik. Majd azokat a személyeket ítéli el, akik a külföldi hatások, vélemények befolyásolása alá kerültek. Ők hajlamosak saját országukat ledegradálni, miszerint náluk semmiféle „felsőbb ügyesség” (Döbrentei, 1817c, 73.) nem található. Csak a látszat számít az ilyen embereknél, elfogadják a külföldi eszméket, hogy odatartozhassanak. Ezt mutatja a következő idézet is: „*Minden a' mi hazai unalmas lessz, a' nemzeti megvettetik, az idegen imádandó.*” (Döbrentei, 1817c, 73.). Idegen nevelőket hozatnak az országba, pedig az okos tanítás egyik feltétele, – véli a szerző – hogy hazaivá kell változtatni. Döbrentei az idegen nyelvekkel kapcsolatban is kifejtette gondolatait, miszerint nem előnyös azok gyakori használata, hiszen így saját anyanyelvünk háttérbe szorul és elfelejtődik, mely következtében a nemzet is elenyészik.

Ezzel összekötve zárásként egy akadémia létrehozását sürgeti, annak szükségességét a nemzet nyelvének művelése miatt hangsúlyozza, az ezzel egyet nem értők elé külföldi példákat állítva. Az országgyűlés tudományi bizottsága már 1791-ben felvette programjába egy magyar tudományos akadémia felállítását, de csak 1830-ban indult útjára a mai Magyar Tudományos Akadémia elődje. Az uralkodói rendelet elfogadása után ugyanabban az évben, november 17-én a Tudós Társaság igazgatósága megtartotta az első ülését Pozsonyban. Ekkor kinevezték a társaság első 23 rendes tagját, az elnök Teleki József, míg az alelnök Széchenyi István lett. Létrehozásra kerültek a nyelvtudományi, bölcséleti, történeti, matematikai, természettudományi, törvénytudományi osztályok (Beck & Peschka, 1989-1990).

Döbrentei végső tanácsa, hogy új fényt kell adni nemzetünknek, melynek a művelődés nagyban részét képezi. Írása alapján az új fényben a művelődés lehet az a szikra, mely lánggra lobbantja a nemzeti nevelés eszméjét, és a nemzeti előrehaladás útjára tereli a népet. Hiszen egy nemzetet nagyban meghatároz polgárainak műveltsége (Döbrentei, 1817c).

Záró gondolatok

Úgy vélem Döbrentei írásai bizonyítékkal szolgálnak arra, hogy az Erdélyi Múzeum nemcsak a külföldi nézeteket utánozta, hanem megteremtett egy olyan alapot, melyre a század későbbi hazai gondolkodói építettek. Jelen esetben ez az alap, a nemzeti nevelés, mely a reformkorban teljesedett ki, de Döbrentei művében már megjelentek ennek gondolatai. A szerkesztő kritikai megjegyzései szintén jól példázzák, hogy a különböző tanulmányokban megjelent gondolatokat milyen módon lehet a hazai viszonylatokba integrálni.

Irodalomjegyzék

- BAJKÓ Mátyás (1969). *Nemzeti Nevelésügyünk a reformkorban*. Debrecen: Alföldi Nyomda.
- BARTUSZ-DOBOSI László (2010). "Légy, akit várunk!" Kazinczy Ferenc és Eötvös József kapcsolata. *Literata Hungarica*, 14 (12), 41-50.
- BECK Mihály, & PESCHKA Vilmos (szerk.) (1989-1990). *Akadémiai kislexikon*. Budapest: Akadémiai.
- DÖBRENTEI Gábor (1817a). Ezen nevelések' módjaira tett némelly megjegyzések. *Erdélyi Muzéum*, 6, 30-50.
- DÖBRENTEI Gábor (1817b). Szilágyi Ferenc tanulmányára tett reflektáló megjegyzések. *Erdélyi Muzéum*, 6, 137-143.
- DÖBRENTEI Gábor (1817c). „A' miveltség' becse, 's a' haza' szeretetének nemes volta. *Erdélyi Muzéum*, 8, 43-80.
- FEHÉR Katalin (1999). A felvilágosodás pedagógiai eszméi Magyarországon, Budapest: Eötvös József Könyvkiadó.
- FENYŐ István (1979). A reformkor eszmei előkészítője az Erdélyi Muzéum. *Irodalomtörténeti Közlemények*, 83 (1), 15-34.
- GAZDA István, & MÉSZÁROS István (1985). *Magyar Neveléstörténeti Irodalom*. Budapest: Könyvértékesítő Vállalat.
- SZÁSZ Mózes (1816). Az Egyiptomiak', Perzák', Görögök', és Rómaiak' nevelése módja. *Erdélyi Muzéum*, 5, 146-176. és 6, 3-30.
- SZILÁGYI Ferenc (1817). A' közönséges iskolai nevelésnek, a' házival öszve hasonlítása. *Erdélyi Muzéum*, 6, 110-137.
- SZINNYEI József (1893). *Magyar írók élete és munkái II*. Budapest: Hornyánszky.
- ÜRMÖSSY Lajos (1897). A magyar hírlapirodalom kezdete Erdélyben. *Erdélyi Múzeum*, 16. kötet, 7. füzet.